DAVLATNING BUDJETDAN TASHQARI MAQSADLI FONDLARIGA VA SUG‘URTAGA TO‘LANGAN BO‘NAKLARNING HISOBI

Qo’ziyeva Maftuna Otabek qizi
Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti
Buxgalteriya hisobi kafedrasi asistenti
maftunaotabekovna46@gmail.com
Rizaqulov Umirzoq,
Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti talabasi
Doniyarov Sardor
Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24412741

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlariga hamda sug‘urta tashkilotlariga to‘lanadigan bo‘naklarning iqtisodiy mazmuni, ularni buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibi va moliyaviy boshqaruvdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, korxona va tashkilotlarda mazkur to‘lovlarni hisobga olish, ularning o‘z vaqtida amalga oshirilishini ta’minlash, hisob-kitoblarning to‘g‘riligini nazorat qilish hamda moliyaviy hisobotlarda haqqoniy aks ettirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada budjetdan tashqari maqsadli fondlarga va sug‘urta bo‘yicha amalga oshiriladigan bo‘nak to‘lovlarining korxona moliyaviy holatiga ta’siri, hisob-kitob jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolar hamda buxgalteriya hisobini takomillashtirish yo‘nalishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari ushbu turdagi moliyaviy majburiyatlarni samarali boshqarish va buxgalteriya hisobining ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: budjetdan tashqari maqsadli fondlar, sug‘urta to‘lovlari, bo‘nak to‘lovlari, buxgalteriya hisobi, moliyaviy majburiyatlar, hisob-kitoblar, sug‘urta badallari, korxona moliyasi, moliyaviy nazorat, moliyaviy hisobot, debitorlik qarzlari, hisob siyosati, moliyaviy barqarorlik.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxona va tashkilotlarning moliyaviy faoliyatini samarali tashkil etish, mavjud mablag‘lardan oqilona foydalanish hamda moliyaviy majburiyatlarning o‘z vaqtida bajarilishini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda buxgalteriya hisobi tizimi korxonaning moliyaviy operatsiyalarini to‘g‘ri qayd etish, nazorat qilish va tahlil qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. Xususan, davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlariga hamda sug‘urta tashkilotlariga amalga oshiriladigan to‘lovlarni hisobga olish korxonalarning moliyaviy intizomini mustahkamlashda alohida o‘rin tutadi.

Davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlari iqtisodiyotning muayyan yo‘nalishlarini moliyalashtirish, ijtimoiy va iqtisodiy vazifalarni amalga oshirish hamda davlat tomonidan belgilangan dasturlarni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Korxona va tashkilotlarning ushbu fondlar bilan bog‘liq moliyaviy munosabatlari tegishli hisob-kitoblarni shakllantirish va ularni belgilangan tartibda amalga oshirishni talab etadi. Shu sababli mazkur to‘lovlarning buxgalteriya hisobida to‘g‘ri aks ettirilishi, hisob-kitoblar bo‘yicha qarzdorliklarning nazorat qilinishi va to‘lov muddatlariga rioya etilishi muhim hisoblanadi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, budjetdan tashqari maqsadli fondlarga va sug‘urta tashkilotlariga to‘lanadigan bo‘naklarni hisobga olish jarayonida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar korxonaning moliyaviy hisobotlari ishonchliligiga, aktivlar va majburiyatlarning haqqoniy

baholanishiga hamda moliyaviy resurslardan samarali foydalanish darajasiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayniqsa, oldindan amalga oshirilgan to‘lovlarni tegishli davrlarga to‘g‘ri taqsimlash, ularning o‘z vaqtida hisobdan chiqarilishini nazorat qilish va hisob-kitoblarni hujjatlar bilan asoslash buxgalteriya hisobining muhim talablaridan biridir.

Asosiy qism. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxona va tashkilotlarning moliyaviy faoliyatini samarali tashkil etish davlat oldidagi moliyaviy majburiyatlarni o‘z vaqtida bajarish, mavjud mablag‘lardan oqilona foydalanish hamda kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan moliyaviy xavflarni kamaytirishni talab qiladi. Shu jihatdan davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlariga va sug‘urta tashkilotlariga amalga oshiriladigan bo‘nak to‘lovlari korxonalarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyatida muhim o‘rin egallaydi.

Davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlari muayyan davlat va ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni moliyalashtirish uchun shakllantiriladigan alohida moliyaviy resurslar hisoblanadi. Ushbu fondlarning mablag‘lari davlat funksiyalarini bajarish, ijtimoiy himoya tizimini qo‘llab-quvvatlash va iqtisodiyotning ustuvor yo‘nalishlarini moliyalashtirishga yo‘naltiriladi. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksining 36-moddasida davlat maqsadli jamg‘armalarining tashkil etilishi va daromad manbalari belgilangan. Unda quyidagi qoida mavjud: “Davlat maqsadli jamg‘armalari davlat funksiyalarini amalga oshirish uchun tashkil etiladi”.[1] Mazkur qoidadan kelib chiqib aytish mumkinki, davlat maqsadli fondlariga yo‘naltiriladigan mablag‘lar umumdavlat va ijtimoiy ahamiyatga ega vazifalarni moliyaviy jihatdan ta’minlashda muhim manba hisoblanadi. Korxonalar tomonidan ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan to‘lovlarning o‘z vaqtida va belgilangan tartibda bajarilishi davlat moliyaviy tizimining barqarorligiga hamda iqtisodiy munosabatlarning qonuniy tashkil etilishiga xizmat qiladi. Bo‘nak to‘lovi iqtisodiy mazmuniga ko‘ra, kelgusida bajarilishi lozim bo‘lgan majburiyat yoki ko‘rsatiladigan xizmat uchun oldindan amalga oshiriladigan pul to‘lovidir. Bunday to‘lovlar korxona mablag‘larining muayyan qismini oldindan yo‘naltirishni anglatadi. Biroq mablag‘ning oldindan o‘tkazilishi uning iqtisodiy mazmuniga ko‘ra darhol xarajat sifatida tan olinishini anglatmaydi. Chunki to‘lov amalga oshirilgan paytda tegishli majburiyatning yakuniy hisob-kitobi yoki xizmatdan foydalanish davri hali to‘liq yakunlanmagan bo‘lishi mumkin. Davlat maqsadli fondlariga va sug‘urta tashkilotlariga to‘langan bo‘naklarning asosiy xususiyati shundaki, ular korxonaning kelgusidagi moliyaviy majburiyatlari bilan bevosita bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli mazkur mablag‘larning harakatini nazorat qilish, ularning qaysi maqsadga yo‘naltirilganini aniqlash va yakuniy hisob-kitoblarda to‘g‘ri inobatga olish zarur.

O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonunida buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi va mazmuni quyidagicha ifodalangan: “Buxgalteriya hisobi barcha xo‘jalik operatsiyalarini yaxlit, uzluksiz, hujjatlar asosida hisobga olish yo‘li bilan buxgalteriya axborotini yig‘ish, qayd etish va umumlashtirishning tartibga solingan tizimidan [...] iboratdir”.[2] Ushbu talab davlat maqsadli fondlariga va sug‘urta tashkilotlariga amalga oshiriladigan bo‘nak to‘lovlariga ham bevosita taalluqlidir. Chunki har bir moliyaviy operatsiya tegishli hujjatlar bilan tasdiqlanishi, iqtisodiy mazmuniga muvofiq aks ettirilishi va nazorat qilinishi lozim.

Davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlariga amalga oshiriladigan to‘lovlar korxona va davlat o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunday to‘lovlar tegishli qonunchilikda belgilangan tartib, muddat va shartlarga muvofiq amalga oshiriladi. Ularning asosiy iqtisodiy vazifasi davlat tomonidan belgilangan maqsadli dasturlarni moliyalashtirish uchun zarur moliyaviy resurslarni shakllantirishga ko‘maklashishdan iborat. Mazkur to‘lovlarni hisobga olishda, eng avvalo, ularning majburiy yoki shartnomaviy xususiyatga egaligi, to‘lovni amalga oshirish asoslari hamda hisob-kitob davri aniqlanishi kerak. Chunki davlat maqsadli fondlariga to‘lovlarni hisoblash va to‘lash tartibi barcha korxonalar

uchun bir xil bo‘lmasligi mumkin. U korxonaning faoliyat turi, qonunchilikdagi tegishli talablar va muayyan to‘lovning huquqiy asoslariga bog‘liq.

Korxona tomonidan oldindan to‘langan mablag‘lar kelgusidagi hisob-kitoblarda inobatga olinishi uchun ularning miqdori, to‘lov sanasi va tegishli fondga mansubligi aniq qayd etilishi zarur. Bunda to‘lov topshiriqnomalari, bank ko‘chirmalari, hisob-kitob hujjatlari va boshqa tasdiqlovchi materiallar asosiy axborot manbalari hisoblanadi. Davlat maqsadli fondlariga bo‘nak to‘lovlarini hisobga olishning muhim jihatlaridan biri oldindan o‘tkazilgan mablag‘lar bilan hisoblangan majburiyatlarni o‘zaro farqlashdir. Oldindan to‘langan mablag‘ korxonaning kelgusidagi hisob-kitoblarda foydalaniladigan moliyaviy resursini anglatadi. Hisoblangan majburiyat esa korxonaning tegishli fond oldidagi to‘lov majburiyatini ifodalaydi. Ushbu ikki jarayonning alohida nazorat qilinishi hisob-kitoblarning aniqligini ta’minlaydi. Masalan, korxona muayyan davr uchun davlat maqsadli fondiga oldindan mablag‘ o‘tkazgan bo‘lsin. Hisobot davri yakunida tegishli majburiyatning haqiqiy miqdori aniqlanadi. Agar oldindan to‘langan mablag‘ hisoblangan majburiyatga teng bo‘lsa, hisob-kitob yakunlangan hisoblanadi. Agar bo‘nak miqdori majburiyatdan kam bo‘lsa, qolgan summa qo‘shimcha ravishda to‘lanadi. Aksincha, oldindan o‘tkazilgan mablag‘ hisoblangan majburiyatdan ortiq bo‘lsa, ortiqcha qismning keyingi hisob-kitoblarga o‘tkazilishi yoki qaytarilishi tegishli tartibda hal etiladi. Bunday yondashuv korxona mablag‘larining maqsadsiz sarflanishining oldini oladi. Shu bilan birga, moliyaviy hisobotda aktivlar va majburiyatlarning haqiqiy holatini aks ettirish imkonini beradi.

Davlat maqsadli fondlariga to‘lovlarni hisobga olishda yana bir muhim masala – ularning o‘z vaqtida amalga oshirilishini nazorat qilishdir. To‘lov muddatlarining buzilishi qonunchilikda nazarda tutilgan moliyaviy oqibatlarga, qo‘shimcha xarajatlarga va korxonaning moliyaviy intizomi bilan bog‘liq muammolarga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun korxonalarda to‘lovlar kalendarini shakllantirish, mas’ul xodimlarni belgilash va hisob-kitoblarni muntazam solishtirib borish maqsadga muvofiqdir.

Sug‘urta munosabatlari korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, mulkiy manfaatlarini himoya qilish va kutilmagan iqtisodiy yo‘qotishlarning salbiy ta’sirini kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Har qanday xo‘jalik yurituvchi subyekt o‘z faoliyati davomida turli xavf-xatarlarga duch kelishi mumkin. Jumladan, ishlab chiqarish uskunalarining shikastlanishi, tabiiy ofatlar, yong‘in, transport hodisalari va boshqa favqulodda vaziyatlar korxona faoliyatiga jiddiy zarar yetkazishi ehtimoli mavjud. Sug‘urta ushbu xavflarning moliyaviy oqibatlarini kamaytirish va ularni sug‘urta tashkiloti bilan shartnoma asosida taqsimlash imkonini beradi. Shu sababli sug‘urta xizmatlari korxona moliyaviy xavfsizligining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 23-noyabrdagi O‘RQ-730-son “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni sug‘urta sohasidagi munosabatlarning huquqiy asoslarini belgilaydi. Qonunning 32-moddasida sug‘urta shartnomasi ishtirokchilari, jumladan, sug‘urtalovchi, sug‘urta qildiruvchi, sug‘urtalangan shaxs va naf oluvchining huquqiy maqomi ko‘rsatilgan. Mazkur moddada sug‘urta qildiruvchiga nisbatan quyidagi qoida mavjud: “Sug‘urtalovchi bilan sug‘urta shartnomasini tuzuvchi va sug‘urta mukofotini (sug‘urta badallarini) to‘lovchi yuridik shaxs yoki muomalaga layoqatli jismoniy shaxs sug‘urta qildiruvchidir”.[3] Ushbu qoida korxonalar ham sug‘urta munosabatlarining mustaqil ishtirokchisi bo‘lishi mumkinligini anglatadi. Korxona o‘z mol-mulkini, transport vositalarini, xodimlarini yoki qonunchilikda va shartnomalarda nazarda tutilgan boshqa manfaatlarini sug‘urta qilishi mumkin.

Sug‘urta bo‘yicha bo‘nak to‘lovlari sug‘urta shartnomasida belgilangan majburiyatlarni bajarish maqsadida oldindan o‘tkaziladigan mablag‘lardir. Ularning miqdori sug‘urta obyekti, sug‘urta summasi, tavakkalchilik darajasi, sug‘urta tarifi va shartnoma shartlariga bog‘liq bo‘ladi. Sug‘urta mukofotining miqdorini aniqlashda sug‘urta tashkiloti tegishli sug‘urta tariflaridan foydalanadi. O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunining 33-

moddasida bu masala quyidagicha belgilangan: “Sug‘urtalovchi sug‘urta shartnomasi bo‘yicha to‘lanishi lozim bo‘lgan sug‘urta mukofotining miqdorini belgilashda o‘zi ishlab chiqqan sug‘urta tariflarini qo‘llashga haqli”.[4] Demak, sug‘urta mukofotining miqdori tasodifiy belgilanmaydi, balki sug‘urta obyekti va unga xos tavakkalchiliklar hisobga olinadi. Bu esa korxonalarga sug‘urta xarajatlarini oldindan rejalashtirish va moliyaviy resurslarini samarali taqsimlash imkonini beradi. Sug‘urta bo‘yicha oldindan to‘langan mablag‘larni hisobga olishda ularning qaysi davrga tegishli ekanligini aniqlash muhimdir. Masalan, korxona o‘ziga tegishli bino yoki transport vositasini bir yil muddatga sug‘urta qilishi mumkin. Bunda sug‘urta mukofoti shartnoma boshida to‘liq to‘langan taqdirda ham, uning iqtisodiy mazmuni butun sug‘urta davriga taalluqli bo‘ladi. Shu sababli ushbu to‘lovni tegishli davrlarga to‘g‘ri taqsimlash talab etiladi.

Agar sug‘urta shartnomasi bir necha hisobot davrini qamrab olsa, oldindan to‘langan mablag‘larning tegishli davrlarga taqsimlanishi korxonaning moliyaviy natijalarini haqqoniy shakllantirishga yordam beradi. Aks holda, barcha sug‘urta xarajatlarini bir davrda tan olish natijasida aynan shu davr xarajatlari sun’iy ravishda oshib, keyingi davrlar moliyaviy natijalari noto‘g‘ri shakllanishi mumkin. Sug‘urta bo‘yicha to‘lovlarni nazorat qilishda shartnoma muddati, sug‘urta mukofotining to‘langanligi, sug‘urta qamrovi, sug‘urta hodisasi yuz berganida tomonlarning majburiyatlari va shartnomaning amal qilish shartlari muntazam o‘rganilishi lozim. Bunday nazorat korxona manfaatlarini himoya qilish bilan birga, sug‘urta xizmatlaridan samarali foydalanishga ham xizmat qiladi.

Davlat maqsadli fondlariga va sug‘urta tashkilotlariga amalga oshiriladigan bo‘nak to‘lovlarini to‘g‘ri hisobga olishning asosiy shartlaridan biri ularni tegishli hujjatlar asosida rasmiylashtirishdir. Hujjatlashtirish moliyaviy operatsiyaning qonuniyligini tasdiqlaydi, to‘lovning maqsadini aniqlashtiradi va kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nizolarni hal etishda daliliy asos bo‘lib xizmat qiladi. Davlat maqsadli fondlariga to‘lovlarni rasmiylashtirishda hisob-kitob hujjatlari, to‘lov topshiriqnomalari, bank ko‘chirmalari va tegishli hisob-kitob ma’lumotlaridan foydalaniladi. Ushbu hujjatlarda to‘lovning miqdori, amalga oshirilgan sanasi, qaysi fondga yo‘naltirilgani va to‘lovning asoslari aniq ko‘rsatilishi lozim. Sug‘urta tashkilotlariga amalga oshiriladigan bo‘nak to‘lovlarida esa sug‘urta shartnomasi asosiy huquqiy hujjat hisoblanadi. Unda sug‘urta obyekti, sug‘urta summasi, sug‘urta mukofoti, shartnomaning amal qilish muddati, tomonlarning huquq va majburiyatlari hamda sug‘urta hodisasi yuz berganida tovon to‘lash shartlari belgilanadi.

Sug‘urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilikda sug‘urta polisi ham muhim hujjat sifatida e’tirof etiladi. Sug‘urta polisi sug‘urta shartnomasi yoki sug‘urta qoidalari asosida rasmiylashtiriladigan va sug‘urta munosabatlarini tasdiqlovchi hujjat hisoblanadi.[5] Shu sababli korxonalar sug‘urta mukofotini to‘lash bilan bir qatorda, sug‘urta himoyasining qachondan boshlab amal qilishini ham tekshirishlari zarur. Buxgalteriya hisobida bo‘nak to‘lovlarini hujjatlashtirish quyidagi asosiy bosqichlarni qamrab oladi:

Birinchidan, to‘lovning huquqiy va iqtisodiy asoslari aniqlanadi. Ya’ni korxona nima sababdan mablag‘ o‘tkazayotganligi, to‘lovning majburiy yoki shartnomaviy xususiyati va uning miqdori belgilanadi.

Ikkinchidan, to‘lovni tasdiqlovchi tegishli hujjatlar rasmiylashtiriladi. Bunda to‘lov topshiriqnomalari, bank ko‘chirmalari, shartnomalar va hisob-kitob ma’lumotlari asosiy hujjatlar sifatida xizmat qiladi.

Uchinchidan, amalga oshirilgan to‘lovlar korxonaning buxgalteriya ma’lumotlarida iqtisodiy mazmuniga muvofiq aks ettiriladi. Oldindan to‘langan mablag‘lar kelgusidagi majburiyatlar bilan bog‘liqligi hisobga olinadi.

To‘rtinchidan, hisobot davri yakunida oldindan to‘langan mablag‘lar va hisoblangan majburiyatlar o‘zaro taqqoslanadi. Natijada ortiqcha to‘lovlar, to‘lanmagan summalar yoki hisob-kitoblardagi tafovutlar aniqlanadi.

Beshinchidan, yakuniy natijalar moliyaviy hisobotda tegishli tartibda aks ettiriladi.

Mazkur jarayonlarning to‘g‘ri tashkil etilishi korxonaning moliyaviy hisobotida aktivlar, majburiyatlar va xarajatlarning haqqoniy ko‘rsatilishini ta’minlaydi. Ayniqsa, oldindan to‘langan sug‘urta mukofotlarini tegishli hisobot davrlariga taqsimlash muhimdir. Chunki bu korxonaning daromadlari va xarajatlarini davrlar bo‘yicha to‘g‘ri moslashtirish imkonini beradi. O‘zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi Qonunining 3-moddasida buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplari sifatida quyidagilar belgilangan: “Uzluksizlik, ishonchlilik, ko‘rsatkichlarning qiyoslanuvchanligi buxgalteriya hisobining asosiy prinsiplaridir”.[6] Mazkur prinsiplar bo‘nak to‘lovlarini hisobga olishda ham muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, uzluksizlik tamoyili hisob-kitoblarning muntazam yuritilishini, ishonchlilik tamoyili ma’lumotlarning haqiqiy hujjatlarga asoslanishini, qiyoslanuvchanlik tamoyili esa turli hisobot davrlaridagi moliyaviy ko‘rsatkichlarni taqqoslash imkoniyatini ta’minlaydi.

Korxonalarda davlat maqsadli fondlariga va sug‘urta tashkilotlariga to‘langan bo‘naklarni hisobga olish jarayonida ayrim tashkiliy, uslubiy va amaliy muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etish korxona moliyaviy faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Birinchi muammo – oldindan to‘langan mablag‘larning tegishli davrlarga noto‘g‘ri taqsimlanishidir. Ayrim hollarda korxonalar uzoq muddatli sug‘urta shartnomalari bo‘yicha amalga oshirilgan to‘lovlarni to‘liq bir hisobot davri xarajati sifatida e’tirof etishi mumkin. Bu esa moliyaviy natijalarning haqqoniyligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun sug‘urta to‘lovlarini shartnoma amal qilish muddatiga muvofiq davrlar kesimida taqsimlash zarur.

Ikkinchi muammo – hisob-kitoblar va to‘lovlar o‘rtasidagi tafovutlarning o‘z vaqtida aniqlanmasligidir. Korxona tomonidan oldindan o‘tkazilgan mablag‘lar bilan haqiqiy hisoblangan majburiyatlar o‘rtasida farq yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatda tegishli tashkilotlar bilan muntazam ravishda hisob-kitoblarni solishtirish va aniqlangan tafovutlarni bartaraf etish talab qilinadi.

Uchinchi muammo – hujjatlarni rasmiylashtirishdagi kamchiliklardir. To‘lov maqsadining aniq ko‘rsatilmasligi, shartnomalarning to‘liq saqlanmasligi yoki bank hujjatlaridagi ma’lumotlarning noto‘g‘ri qayd etilishi hisob jarayonining ishonchliligini pasaytiradi. Buning oldini olish uchun hujjatlar aylanishini tartibga solish, elektron arxivlardan foydalanish va mas’ul xodimlar faoliyatini nazorat qilish lozim.

To‘rtinchi muammo – sug‘urta shartnomalarini yetarlicha tahlil qilmaslikdir. Korxonalar ayrim hollarda sug‘urta mukofotining miqdoriga asosiy e’tibor qaratib, sug‘urta qamrovi, istisno holatlar, zararlarni qoplash tartibi va sug‘urtalovchining majburiyatlarini yetarlicha o‘rganmasligi mumkin. Natijada sug‘urta hodisasi yuz berganida kutilgan moliyaviy himoya ta’minlanmasligi ehtimoli paydo bo‘ladi. Shuning uchun sug‘urta shartnomasini tuzishdan oldin uning barcha shartlarini iqtisodiy va huquqiy jihatdan tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Beshinchi muammo – hisob-kitoblarni nazorat qilishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan yetarli foydalanmaslikdir. Hisob jarayonlarining ortiqcha darajada qo‘lda bajarilishi inson omili bilan bog‘liq xatolarni ko‘paytirishi mumkin. Shu sababli elektron buxgalteriya dasturlaridan foydalanish, to‘lov muddatlari bo‘yicha avtomatik eslatmalarni joriy etish va hisobotlarni elektron shaklda shakllantirish samarali yechim hisoblanadi. Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

- Davlat maqsadli fondlari va sug‘urta tashkilotlari bilan hisob-kitoblarni muntazam ravishda tahlil qilib borish.
- Oldindan to‘langan mablag‘larni ularning iqtisodiy mazmuni va tegishli davriga muvofiq aks ettirish.
- Sug‘urta shartnomalarini tuzishdan oldin ularning iqtisodiy samaradorligi va xavflarini baholash.

- To‘lovlar muddatini nazorat qiluvchi elektron monitoring tizimini joriy etish.
- Buxgalteriya hujjatlarining to‘liq va tizimli saqlanishini ta’minlash.
- Moliyaviy hisobotlarda bo‘naklar va majburiyatlarning haqqoniy aks ettirilishini muntazam tekshirish.

Davlatning budjetdan tashqari maqsadli fondlariga va sug‘urta tashkilotlariga to‘langan bo‘naklarni samarali boshqarish korxonaning moliyaviy intizomini mustahkamlaydi, moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi va hisob ma’lumotlarining ishonchliligini ta’minlaydi. Shu sababli ushbu yo‘nalishdagi buxgalteriya hisobini takomillashtirish korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. 2013-yil 26-dekabr. 36-modda. Davlat maqsadli jamg‘armalari. Lex.uz: https://lex.uz/mact/-2304138
2. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 13-aprel, O‘RQ-404-son. 4-modda. Lex.uz: https://lex.uz/docs/-2931253
3. O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 23-noyabr, O‘RQ-730-son. 32-modda. Lex.uz: https://lex.uz/acts/-5739117
4. O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 23-noyabr, O‘RQ-730-son. 33-modda. Lex.uz: https://lex.uz/acts/-5739117
5. O‘zbekiston Respublikasining “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 23-noyabr, O‘RQ-730-son. Sug‘urta polisi va sug‘urta mukofotiga oid qoidalar. Lex.uz: https://lex.uz/acts/-5739117
6. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 13-aprel, O‘RQ-404-son. 3-modda. Lex.uz: https://lex.uz/docs/-2931253
7. O‘zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standarti (21-sonli BHMS) “Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining hisobvaraqlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma”. 2024-yil 27-dekabr, 3593-son bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan. Lex.uz: https://lex.uz/uz/acts/-7282737